

I. ROZPRAWY I ANALIZY

DOI: 10.17951/et.2025.37.95

Marius Smetona

Uniwersytet Wileński, Litwa

ORCID: 0000-0003-2816-5504

e-mail: marius.smetona@gmail.com

OJCZYŻNA w języku i kulturze litewskiej

HOMELAND in the Lithuanian Language and Culture

Abstract: The concept of HOMELAND does not have deep roots in the Lithuanian language. According to Antanas Maceina, the notion of HOMELAND, as understood today, is a product of the new times. The perception of homeland as a political entity, a state, emerged in the 19th century. An analysis of dictionaries and texts reveals two profiles of the Lithuanian HOMELAND: (1) the native land (the forefathers' home) and (2) the country/state. The former is particularly evident in Academic Dictionary of Lithuanian (ADL), reflecting the perception of rural inhabitants in the late 19th and the first half of the 20th century, when their parents' home was the centre of the world. This conception is partly supported by data from folklore. The second profile, homeland as more than one's birthplace or the parents' home, is evident in folklore and literary texts. The literature of the first half of the 20th century and the enlightened society of independent Lithuania further elevated the second profile of HOMELAND: emigrants, exiles, and partisans idealised and celebrated it through their works. Two main aspects are clearly visible: a profound love for homeland, intensified by longing, and a relentless struggle for its preservation. In the literature of today's diaspora, homeland is often depicted through nostalgia and idealisation, while in the works of young writers in Lithuania, the concept of HOMELAND may not be as pronounced: they live in peace and at home, and a new concept of HOMELAND has not emerged yet.

Keywords: HOMELAND; dictionary; folklore; literary texts; land

Pojęcie OJCZYŻNY w języku litewskim nie ma starych korzeni. Według Antanasa Maceiny w dzisiejszym rozumieniu jest ono wytworem czasów nowożytnych. Miało inne znaczenie zarówno w starożytności, jak i w średniowieczu (Maceina 2009). Jak stwierdzono w „Lietuvių kalbos etimologinio

żodyno bazė” [„Baza etymologicznego słownika języka litewskiego”], *tėvynė* [ojczyzna] to „zapożyczenie przenośne (Lehnübertragung, które wprawdzie mogło ukształtować się samodzielnie, jednakże jego pojawienie się było spowodowane obcym wpływem) z niem. *Vaterland* (por. także ros. *отечество*)”. Baza zawiera też odsyłacz do *tėviškė* [miejsce urodzenia]. Jednak ten wyraz nazywany jest również zapożyczeniem przenośnym: „Wyróżniony przez W. Betza rodzaj zapożyczenia: znaczenie, jakie mogło rozwinąć się bez obcego wpływu, ale którego rozwój został jedynie przyspieszony przez wpływ zewnętrzny, por. ewolucję znaczenia lit. *tėviškė* w kierunku ‘Vaterland’ w związku z łac. *patria*” (EŽDB). Najwyraźniej rdzeń wyrazu, poświadczony w wymienionych wyżej językach, związany z ojcem, rodzicami, pozwolił na zakorzenienie się zapożyczenia. Szymon Dowkont [Simonas Daukantas] napisał w *Būdas senovės lietuvių kalbėnų ir žemaičių* [„Obyczaje dawnych Litwinów, Auksztotów i Żmudzinów”]: „kiedy mieszkał jeszcze z rodzicami, niedaleko podwórza ojca dom zbudował i glebę zaorał, takie podwórza są jak drozdy w lesie wokół domu ojca rozsiane, nazwę noszą również od imienia ojca” (cyt. z šaltiniai.info). Dla dawnego Litwina najważniejsza była zatem jego więź z zagrodą, domem ojca, rodziców, imieniem ojca.

Wyrazu *tėvynė* [ojczyzna] nie znajdujemy jeszcze ani w trójjęzycznym słowniku Konstantego Szyrwida [Konstantinas Sirvydas] (*Dictionarium trium linguarum*, 1642: *oyczyzná, Patria, natale solum*. Tewikšcia), ani w napisanym dwieście lat później słowniku Szymona Dowkonta (Żodrodys 1838: *Patria, ae f. tėwaine*). Żaden z wymienionych dwóch ekwiwalentów wyrazu *patria* nie ma znaczenia kraju, ziemi, a tym bardziej państwa, oznacza jedynie związek z domem ojca, rodziców. Postrzeganie litewskiej ojczyzny jako jednostki politycznej, jako kraju, zaczyna się pojawiać w XIX w. w odezwach powstańczych, w listach przywódców: *Taka jest sytuacja mojej ojczyzny. Powstanie zakończyło się wraz ze mną* (z listu Antoniego Mackiewicza); *Urodziłem się Litwinem, pozostało mi niewiele lat życia, a jednak zaślona przyszłości wciąż zakrywa przeznaczenie mojej ojczystej ziemi i wielu ziem mojej ojczyzny* (z listu Tadeusza Kościuszki do Aleksandra). List Kościuszki ukazuje w szczególności różnicę między ziemią ojczystą a wielką ojczyzną, złożoną z wielu krain.

Wizję takiej właśnie ojczyzny widzimy w piśmie „Varpas” (*zapalić w sercu brata choć małą iskierkę miłości do ojczyzny – oto nasz cel, oto zadanie VARPASA*), tak ojczyznę postrzegał też sam jego redaktor Vincas Kudirka (*Przypominają nam o Litwie, świętości obowiązków, / Które ojczyzna Litwa na nas nakłada?* „Lietuvos šviesuoliams” [„Do litewskiej inteligencji”]), *Litwo, Ojczyzno nasza / Ty ziemio bohaterów*, („Tautiška giesmė” [„Hymn narodowy”]). Ojczyzna jest już nazwana – jest nią Litwa. W Europie wiek XIX

jest uważany za okres kształtowania się państw narodowych, odwołujących się do ideałów przeszłości, pojęcia ziemi ojczystej i języka. Pragnienie stworzenia państwa opierało się na posiadaniu ziemi: nie byle jakiej ziemi, ale ziemi historycznej, ziemi przodków, ziemi, gdzie rozkwitał geniusz narodu. Dlatego pojawiła się chęć jej odzyskania, uczynienia bezpieczną ojczyzną dla mieszkańców i utworzenia na niej narodu. Bez terytorium niemożliwe jest braterstwo i solidarność, czego wymaga ideał narodowy. Niemożliwe jest zaszczepienie w ludności poczucia pokrewieństwa i braterstwa bez przywiązania ich do miejsca, które uważają za swoje, do ojczyzny, należącej do nich na mocy prawa historycznego. Nie mogą oni rozwijać swojej wyjątkowej tożsamości i kultury, jeśli nie mają ziemi ojczystej, języka, zwyczajów i świadomości narodowej (Smith 1994: 7–9). Również na Litwie idee te były żywe i dyskutowane. Pod koniec XIX w.

pojęcie i koncepcja ojczyzny były nieco bardziej złożone, ponieważ stosunek do niej był subiektywny i emocjonalny [...]. Podobnie jak łacińska (*patria*). [...] Z drugiej strony, było to nie tylko subiektywne poczucie przynależności do ziemi, ale często także określenie specyficznego porządku wspólnotowego. Posiadanie ojczyzny oznacza przynależność do wspólnoty, z czym wiąże się odrębny porządek życia. Innymi słowy, polityczne poczucie własnego <ja> jest powiązane z przywiązaniem do konkretnego miejsca i jego stylu życia (Dementavičius 2013: 248).

W wiek XX wchodzimy z nową koncepcją ojczyzny. Filozof Vydūnas podnosi ją do stanu duchowego:

Jak wielka tajemnica duszy wyłania się ojczyzna. Świat bez ojczyzny jest jak kartka, którą można łatwo i szybko przeczytać. Aby pojąć jej istotę, trzeba nauczyć się skupić w sobie. Tylko wtedy cicho zacznie rozbrzmiewać w duszy: ojczyzna jest źródłem i istotą naszych myśli, tajemnym błogosławieństwem człowieka (Vydūnas 2001: 67).

Filozof niepodległej Litwy, Antanas Maceina, jasno określił różnicę między miejscem urodzenia a ojczyzną:

Ojczyzna, jako rzecz wyższa, obejmuje też miejsce urodzenia, jest tam, gdzie jest naród. Tak jak miejsce urodzenia jest rozszerzonym domem rodzinnym, tak ojczyzna jest rozszerzonym miejscem urodzenia. Człowiek jest związany z ojczyzną na tych samych zasadach, co z miejscem urodzenia. Ojczyzna jest miejscem urodzenia narodu (Maceina 2009).

Dopóki nie było narodu, nie było pojęcia ojczyzny: „W dawnych czasach zamiast narodu było plemię lub wielka rodzina, a miejsce ojczyzny zajmowało wówczas miejsce urodzenia” (tamże). Obecnie, zdaniem filozofa,

ojczyzna to ziemia, w której naród znalazł dla siebie stałe miejsce zamieszkania, która nie tylko została przekształcona dzięki wiekom pracy z dzikiego bytu w dobro o nieskończonej wartości, ale jest również związana z historią i życiem uczuciowym mieszkańców, a tym samym stała się nie tylko wartością ekonomiczną, ale też idealną (tamże).

Pojęcie OJCZYŻNY składa się z trzech zasadniczych elementów: ziemi lub terytorium, historii narodu i samego narodu. Wszystkie te elementy są niezbędne do pełnego zrozumienia ojczyzny. Litwini wychowani w takim duchu bronili swojej ojczyzny w okresie powojennym, nie oszczędzając swojego życia, z kolei ci, którzy zostali wypędzeni lub zesłani, tęsknili za utraconą wartością idealną. Epoka sowiecka na swój sposób wypaczyła pojęcie ojczyzny i zniszczyła ideał stworzony w okresie międzywojennym, ponieważ gloryfikowała wielką ojczyznę, która była obca Litwinowi. Jak wynika z analizy tekstów, pojęcie OJCZYŻNY obejmuje dziś nie tylko *miejsce urodzenia*, ale także *państwo*.

1. Pojęcie ojczyzny w litewskich źródłach leksykograficznych

1.1. *Lietuvių kalbos žodynas* („Słownik języka litewskiego”, LKŽ) podaje kilka znaczeń leksemu *tėvynė* [ojczyzna]. Pierwsze z nich odzwierciedla dawne użycie, pochodzące z gwar litewskich, ze środowiska życiowego zwykłych ludzi – miejsce rodzinne, miejsce urodzenia, ojcowizna; dom rodziców, gospodarstwo:

- [1] *To była moja ojczyzna, tam się urodziłem, dorastałem* (Škt).
- [2] *Obok tego jeziora jest moja ojczyzna* (Gdr).
- [3] *A kiedy wrócił do ojczyzny, zastał swoich rodziców już martwych, oboje* (DS75, Rs).
- [4] *Dwa kilometry do ojczyzny* (DūnŽ).
- [5] *Moja ojczyzna spłonęła* (Alvt).
- [6] *Ojczyzny nie [ma], cała wieś została splądrowana i zaorana* (Rdn).
- [7] *Idę spojrzeć na moją ojczyznę, czasami płaczę* (Kvr).
- [8] *Zapłaciłem pieniądze, może uda się kupić nową ojczyznę* (Vrn).

Przykłady pokazują, że kiedy mówiący używają pojęcia OJCZYŻNA, mają na myśli miejsce, w którym się urodzili, dom ich rodziców. Jedynie w przykładzie 8. pojawia się wyrazisty odcień – mowa o domu, gdzie będzie budowane nowe życie, będzie mieszkać rodzina, będą dorastać dzieci, dla których to miejsce będzie już miejscem urodzenia, domem dzieciństwa, odziedziczonym majątkiem.

Ojcowizna jest ziemią rodziców i staje się nią dla urodzonych tu dzieci. Jednak posiadanie ojcowizny jest także projekcją myśli rodziców w przyszłość, zamiarem pozostawienia swojej ziemi dzieciom. Ojcowizna to nie tylko miejsce urodzenia, ale przede wszystkim ziemia pozostawiona przez rodziców (nawet jeśli dziecko urodziło się i mieszkało gdzie indziej, ziemia rodziców jest ojcowizną dziecka) (Vaitkevičienė 2013: 58).

Jak twierdzi Krystyna Rutkowska w swoim opisie konceptu DOM,

takie leksemy są zazwyczaj wieloznaczne, dlatego są używane w odniesieniu zarówno do domu, jak i ojczyzny lub rodziny: *gūžta* (gniazdo) ‘miejsce, w którym ptak składa jaja lub wysiaduje pisklęta; dom’; *lizdas* (gniazdo) ‘gniazdo; dom; miejsce urodzenia; rodzina’. Nazwy te podkreślają zaszczytne przeznaczenie domu – bycie miejscem tworzenia rodziny, miejscem, do którego wraca się regularnie za przykładem ptaków (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017: 93).

Zasadniczo można twierdzić, że leksemy *gimtoji vieta* [miejsce rodzinne], *gimtinė* [miejsce urodzenia], *tėviškė* [miejsce urodzenia, ojcowizna], *tėvy namai* [dom rodzicielski], *ūkis* [gospodarstwo] i *tėvynė* [ojczyzna] są w tych przykładach bezwzględnymi synonimami. W LKŽ leksem *gimtinė* (miejsce urodzenia) również jest objaśniany jako ‘miejsce urodzenia’ (w pierwszym znaczeniu). Potwierdza to niewiele przykładów, co, jak wspomniano powyżej, wydaje się sugerować, że ważniejsze dla Litwina jest nie miejsce urodzenia, ale miejsce, w którym mieszkają rodzice i rodzina, gdzie kształtowane są zwyczaje rodzinne. Leksem *tėviškė* [miejsce urodzenia, ojcowizna] również jest tłumaczony za pomocą tych samych synonimów: *miejsce urodzenia*, *dom rodzinny*, *miejsce rodzinne*, *gospodarstwo*, *dom*, *tėvonija* [dom rodziców]. Różne źródła zawierają wiele przykładów, co oznacza, że ten leksem był używany częściej.

Wyraz *tėvynė* [ojczyzna] jest powiązany z leksemami *ojciec*, *rodzice*, *tėvynė* [ojczyzna], za wyraz pochodny od rzeczownika *ojciec* uznał go również Kazimieras Kristupas Daukša w swojej rękopiśmiennej gramatyce. Ponadto, od wyrazu *tėvas* [ojciec] wywodził on pochodne *tėvainis*, *tėvainystė*, *tėvikšta*, *tėviškė* (Smetona 2003: 73). Takie derywaty używane były w dawnych pismach:

tėvonystė [dom ojca]: w pierwszym znaczeniu jest to odziedziczony majątek: (1) *Odzie-dziżyłem piękny majątek* B213. (2) *Abyśmy wokół domu ojca albo domu naszego bliskiego chytrze nie uwijali się* Vln14-15. (3) *Podzielił między siebie nasz majątek* BB1Mak6,24. (4) *Przecież nie mamy większej części domu naszego ojca* BB1Moz31,14. (5) *Zamordujmy go, a posiadziemy jego majątek* SkvMt21,38.

1.2. Drugie znaczenie *ojczyzny* w LKŽ to kraj ojczysty. Przykłady pochodzą głównie z literatury, niektóre z folkloru:

[9] *Wpajajcie dzieciom, matki, jak największą miłość ojczyzny* (J. Marcin).

[10] *Stado łabędzi poleciało, w obronie ojczyzny wzywam braci* (d.) (Sdr).

[11] *Oto stróże ojczyzny wracają z wojny, a czarne konie rżą donośnie* (LTR, Krok).

Przykłady pokazują, że synonimem ojczyzny w tym przypadku jest *Litwa*, *kraj urodzenia*. Należy zauważyć, że wymienione przy pierwszym znaczeniu synonimy również mają taki sam odcień znaczeniowy.

Trzecie znaczenie wyrazu *gimtinė* [miejsce urodzenia] jest objaśniane synonimem *tėvynė* [ojczyzna] (*Moją ojczyzną – zakole niebieskiego Niemna*,

bursztynowe brzegi i stara Połaga (A. Vencl.); *Jestem żołnierzem Litwy, muszę bronić swojej ojczyzny* (LLDIII207, Pnd). Ilustrujących przykładów jest niewiele, ale można stwierdzić, że, jak wspomniano we wstępie, w świadomości ludzi ojczyzna może być zarówno sprowadzona do gospodarstwa, jak i rozszerzona do terytorium odpowiedniej miejscowości zamieszkałej przez Litwinów.

Synonimem *tėvynė* [ojczyzna] w drugim znaczeniu może być *žemė* [ziemia]. Jedenaste znaczenie tego leksemu – ‘terytorium, kraina, kraj zamieszkały przez naród lub narody: ojczyzna, miejsce urodzenia, ojcowizna’. Jak widać, ojczyzna, miejsce urodzenia, ojcowizna jest tu rozumiana jako miejsce zamieszkania narodu, a nie rodziny. Ponadto znak równości można postawić między leksemami *tėvynė* [ojczyzna] i *kraštas* [kraj]. Szóste znaczenie tego ostatniego to ‘miejsce, kraina, terytorium’ (*Duża radość była w kraju rodziców* V. Krėv.) – kraj, w którym żyją rodzice.

Jak wynika z dzisiejszego użycia, *tėvynė* [ojczyzna] jest już świadomie rozumiana jako państwo, Litwa. Należy zauważyć, że w *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* [„Słownik współczesnego języka litewskiego“, DLKŽ] w ogóle nie przywołuje się pierwszego znaczenia z LKŽ, tu *tėvynė* [ojczyzna] ma tylko dwa znaczenia: 1. ‘kraj ojczysty, kraj rodzinny, państwo’ oraz 2. ‘miejsce pochodzenia’. Jeżeli DLKŽ uznamy za odzwierciedlenie obecnego stanu używania języka, można postawić hipotezę, że pierwsze znaczenie zawarte w LKŽ jest w zaniku.

1.3. Według danych LKŽ, leksem *tėvynė* [ojczyzna] jest też używany w znaczeniu przenośnym jako ‘miejsce pochodzenia, pojawienia się czegoś’, ale poświadczenia tego są obecne wyłącznie w języku pisanym: *Ojczyzną herbaty są Chiny* rś.

2. Ojczyzna w różnych tekstach

2.1. Obraz ojczyzny w folklorze

2.1.1. W paremiach wyraz *tėvynė* [ojczyzna] jest używany w znaczeniu kraju rodzinnego. Jest to szczególnie widoczne w jednej z nich, gdzie dokonuje się wyraźnego rozróżnienia między tym, co jest ojcowizną (domem rodziców), a tym, co jest krajem, i jak nie istnieją one bez siebie dla Litwina:

[12] *Bez ojcowizny niemiła jest też ojczyzna.*

Ojcowizna zatem jest znacznie ważniejsza, „jako początek świata, centrum sakralne, z którym nierozzerwalnie powiązane jest życie jednego lub nawet kilku pokoleń” (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017: 94), zaś ojczyzna –

to coś, co nie zostało jeszcze pojęte w świadomości, nie zostało ukształtowane jako własne.

[13] *Lepiej w ojczyźnie być żebrakiem, niż w obcym kraju panem.*

[14] *Chociażby i czarny chleb jeść, byle w swojej ojczyźnie.*

[15] *Gdzie lepiej, tam ojczyzna.*

[16] *Dokąd się udam, tam ojczyzna.*

[17] *Tam, gdzie można napełnić brzuch, tam jest ojczyzna.*

[18] *Kochaj swoją ojczyznę nie słowami, lecz czynami.*

[19] *Choć złoto kusi gdzie indziej, lepiej pracować w ojczyźnie.*

[20] *W ojczyźnie i drzewa są bardziej zielone i łąki.*

[21] *Położyć głowę za swoją ojczyznę.*

[22] *Człowiek bez ojczyzny jest jak słowik bez pieśni.*

[23] *Dym ojczyzny jest jaśniejszy niż obcy ogień.*

W powyższych przykładach pojęcie OJCZYŻNY obejmuje kraj, państwo, ziemię ojczystą, a relacja z samą ojczyzną jest dość interesująca. Ojczyzna ujawnia się jako wartość, jako przeciwieństwo innego kraju. To dobre miejsce do życia pomimo niedostatku (13, 14), powabu dostatku gdzie indziej (19). Ojczyzna jest dla Litwina znacznie przyjemniejsza (23) i piękniejsza (20) – szczególnie podkreślają to Litwini, którzy opuścili kraj lub zostali z niego przymusowo wypędzeni. Ojczyznę należy kochać (18) i jej bronić, nawet jeśli oznacza to poświęcenie życia (21). Człowiek bez ojczyzny jest jak ptak bez pieśni (22). W niektórych paremiach pojawiają się także aspekty pragmatyczne – ojczyzna może być tam, gdzie nie czuje się niedostatku (15), gdzie człowiek może zjeść do syta (17), ponadto zawsze znajdują się tacy, którzy nie mają sentymentu do swojego kraju ojczystego (16).

2.1.2. W bajkach leksem *ojczyzna* używany jest w kilku znaczeniach, poświadczonych w LKŽ:

[24] *Już dzisiaj uciekniemy stąd do swojej ojczyzny, tam diabeł nie będzie mógł nas prześladować.* (Bajka o rybaku).

[25] *Ale gdy tylko Jan znalazł się na lądzie i pobiegł po ten pierścień, żołnierz zwodował statek i udał się z królowną do ojczyzny.* (O pewnej królownie i Janie żołnierzu).

[26] *Jeśli nie przybędziesz szybko, gdzie znajdę twoją ojczyznę?* (O generale, który do domu wrócił boso).

[27] *Zobacz, dziecko, ta droga prowadzi prosto do twojej ojczyzny.* (O spełnionym śnie syna).

[28] *Wrócił żołnierz, jak to bywa, po wielu latach służby. Wrócił do domu i nie znalazł niczego w swojej ojczyźnie.* (Żołnierz w piekle).

[29] *Ojciec, widząc, że jego głupi syn tak sprytnie potrafi to zrobić, pochwalił go i powierzył mu całą ojczyznę za przyniesienie złotego łańcucha.* (Głupi brat przyniósł złoty łańcuch).

W niektórych bajkach widać, że ojczyzną jest dom rodzinny lub rodzicielski: w przykładzie 29. mowa jest o domu ojca jako dziedzicznym majątku.

W przykładzie 26. może to być również kraj, ale tytuł mówi, że generał wrócił do domu, a więc do swojego miejsca urodzenia. W innych fragmentach bajek narrator ma prawdopodobnie na myśli ziemię ojczystą. Przytoczone przykłady dowodzą, czym dla narratora jest ojczyzna – bezpiecznym środowiskiem (27), do którego nie docierają złe duchy (24), własną ziemią, kresem podróży (25, 26, 27, 28), najdroższym miejscem, o które warto walczyć, pokonując przeszkody (29).

2.1.3. W wierzeniach w metaforze ojczyzny kryje się śmierć: *wrócić do ojczyzny* – umrzeć: *Już dawno czas wrócić do ojczyzny, ale wezwania nie otrzymałem* (Krm); *czas wzywa do ojczyzny* – umrzeć: *Jeszcze nie wołają do ojczyzny* (Trgn); *udać się do ojczyzny* – umrzeć: *Niczego nie naprawiłem, widocznie trzeba będzie udać się do ojczyzny* (End). Takie stwierdzenia prawdopodobnie wywodzą się z chrześcijańskiego nauczania o królestwie Boga Ojca – domu, do którego wszyscy udadzą się po śmierci. Jednak Szymon Dowkont w *Būdas senovės lietuvių kalbėnų ir žemaičių* stwierdza, że Perkun był nazywany przez Żmudzinów *Ojcem* lub *Wiecznym Ojcem*, *Ojczulkiem*, ponieważ był pierwszy. Nazywano go również *Najwyższym* lub *Najwyższym Ojcem*, jako że mieszkał wysoko na niebie. Sam Jan Łasicki powiedział, że Żmudzini w 1566 r. nazywali Perkuna tatą lub ojcem, który prowadzi swoją matkę słońce, zmęczoną i zakurzoną w ciągu dnia, do kąpieli wieczorem, aby rano znów wstała wesoła i lśniąca (šaltiniai.info). Tak więc obraz Boga jako Ojca nie był czymś nowym lub obcym ze względu na przenikanie się wierzeń pogańskich i chrześcijańskich.

2.2. Ojczyzna w literaturze litewskiej

2.2.1. Obraz ojczyzny jako miejsca urodzenia szczególnie często występuje w poezji końca XIX–XX w.

[30] *Wszystkie się wierzchołkami w jedno zespoliły, jakby serca litewskie dla Ojczyzny miłej* (A. Baranauskas, „Borek onikszyński”).

[31] *Gdzie płynie Szeszupa, kędy Niemen bieży, tam nasza ojczyzna – piękna Litwa leży* (Maironis, *Kur bėga Šešupė* / „Gdzie płynie Szeszupa”).

[32] *Litwo, ojczyzno nasza, ty jesteś ziemią bohaterów!* (V. Kudirka, *Tautiška giesmė* / „Hymn narodowy”).

[33] *Piękna jesteś, ojczyzno moja droga, kraju, gdzie w grobach śpią bohaterowie* (Maironis, *Lietuva brangi* / „Litwo droga”).

[34] *Tęsknię za ojczyzną, marniej bez bliskich* (S. Nėris, *Sūnus palaidūnas* / „Syn marnotrawny”).

[35] *W gorącym słońcu wiecznego lata / Lśniły wzgórza i pola ojczyzny mojej.* (V. Mačernis, *Penktoji* / „Piąta”).

[36] *Będziemy głodni, będziemy czekać, znosić cierpienie, padniemy, Jednak ojczyzna w sercu żywa będzie* (Marija Raižytė-Rutkauskienė, *Žolė visada kelyje* / „Trawa zawsze na drodze”).

Można twierdzić, że to właśnie literatura wysuwa na pierwszy plan pojęcie OJCZYŻNY, a nie miejsca urodzenia, domu rodzicielskiego, ojcowizny – jako wszechogarniającej jednostki. To, do czego dążono przez cały wiek XIX i co nabrało rozpędu w pierwszej połowie XX w., literatura utrwaliła w słowie artystycznym. Ojczyzna i Litwa – między tymi dwoma pojęciami można postawić znak równości: „Litwo, ojczyżno nasza” (32). Już w XIX w. Antoni Baranowski (Antanas Baranauskas) twierdził, że Litwini mają jedną ojczyżnę i kochają ją (30). Ogólnie rzecz biorąc, miłość do ojczyżny jest dominującym tematem w poezji. Dla poetów ojczyżna jest piękna (31, 33, 35), tęskni się za nią, gdy jest się daleko (34), Litwin jest gotów za nią głodować, cierpieć, umrzeć (36).

2.2.2. Miłość do ojczyżny jest tym większa, gdy człowiek zostaje z niej wypędzony, gdy nie ma możliwości powrotu. Dzieła pisarzy, którzy wyjechali na Zachód, przepełnione są bólem utraconej, cierpiącej ojczyżny oraz nieznośną tęsknotą. W twórczości najwybitniejszych poetów tamtych czasów, Kazysa Bradūnasa, Jonasa Aistisa i Bernardasa Brazdžionasa, ukazana została szczególnie bliska i silna więź między ojczyżną a człowiekiem. Według Bradūnasa, „zębami wczepieni trzymamy się Ziemi Ojców” (*Milžinkapiai / „Groby bohaterów”*). Emigranci, odcięci od swoich domów, odczuwali coraz większą miłość do ojczyżny. Z tej miłości i tęsknoty zrodziły się najpiękniejsze wiersze sławiące piękno ziemi ojczystej i jej wspaniałą przeszłość, wyrażające ból po utracie, głoszące wiarę, wolność narodu, bo ojczyżna jest początkiem i sensem wszystkiego. Poeci pisali z tęsknoty za Litwą, z niepokoju o jej losy. Głównymi tematami wierszy są tęsknota za ojczyżną, los człowieka wyrwanego z ziemi ojczystej, refleksja nad losem ojczyżny, ujarzmiona ojczyżna jako przyczyna ich smutku:

[37] *BEZ OJCZYŻNY drogiej, bez przyjaciół, bez niczego / Mleje moje serce w stałej bezsilności* (Aistis, *Be Tėvynės brangios / „Bez ojczyżny drogiej”*).

[38] *Nic nam nie zastąpi kochanej ojczyżny, / Dlatego też nigdy nikt jej nie zabierze!* (Aistis, *Tėviškės žemėlė / „Rodzima ziemia”*).

[39] *Zakazano, jakby bramę ktoś zamknął, / W ojczyźnie wrogowie źli* (Aistis, *Tėviškės žemėlė / „Rodzima ziemia”*).

[40] *Matko ojczyżno, jak się miewasz? / Jak znosisz ukłucia w serce* (Aistis, *Mater Dolorosa*).

[41] *Matko ojczyżno, twoje kroki ciężkie, / Idź jednak naprzód i twardo wierz* (Aistis, *Mater Dolorosa*).

[42] *Szczypcę, ściskające boleśnie żywe serce / Ojczyżny kochanej i nieszczęśliwej.* (Aistis, *Pažiūrėkit / „Zobaczcie”*).

[43] *Dokąd z ojczyżny mam się udać, / gdzie życia szukać, w jakim kraju, / gdzie niebo piękniejsze mam znaleźć* (B. Brazdžionis, *Bėgimas iš tėvynės / „Ucieczka z ojczyżny”*).

[44] *Szukałem domu w ciemną noc, jak grobu: /- Gdzie jesteś, ojczyżno, gdzie jesteś, Litwo? / Czy serce dalej bije w bólu, / czy jesteś żywa, czy nieżywa?* (B. Brazdžionis, *Aš čia – gyva / „Jestem tu – żywa”*).

[45] *to znowu, znowu my, płacząca ojczyzna, / żywi jedynie w blasku kolejnego dnia.* (B. Brazdžionis, *Herojų šaltinis* / „Źródło bohaterów”).

[46] *Odyseuszowi / Dwadzieścia lat bez ojczyzny Było przekleństwem, / Dla mnie, niby więźnia w kajdanach, Mija już trzydzieści kilka.* (K. Bradūnas, *Odisėjas buvo nekantrus* / „Odyseusz był niecierpliwy”).

[47] *Przyłóż palec do ojczyzny, / By poczuć, jak jej dużo, a ci mało.* (K. Bradūnas, *Miško brolių kapai* / „Groby braci leśnych”).

Dla poetów ojczyzna jest droga (37), kochana (38), niezastąpiona (38), bo nigdzie indziej nie ma miejsc równie pięknych (43), można ją poczuć palcem, ale jest jej mało (47), utrata ojczyzny jest jak kajdany, jak wygnanie (46), bo nie można do niej wrócić (39). Charakterystyczną cechą poezji emigrantów jest to, że ojczyzna jest żywą istotą; jest nieszczęśliwa; jest matką, jest silna, a jednocześnie nieskończenie cierpiąca, płacząca, z sercem rozdartym żalem (40, 41, 42, 44, 45). Litwin z dala od ojczyzny cierpi podwójnie: ponieważ jest od niej oddzielony, a sama ojczyzna jest pogardzana i poniżana.

2.2.3. Zesłańcy, którzy zostali wyrwani z ojczyzny, czuli się podobnie. Ich wiersze powstawały jak pieśni ludowe, były przekazywane z ust do ust. Motywem twórczości jest tęsknota za ojczyzną, pragnienie powrotu do niej, wspomnienia o ojczyźnie, jej przyrodzie, domu; tę poezję charakteryzuje „refleksja nad utratą dawnego pełnego i harmonijnego życia” (Stepukonienė 2018: 274).

[48] *Tęsknię za Ojczyzną, domem, / Często widzę je we snach.* (S. Dacienė, *Sibiras – ne tėvynė* / „Sybir – to nie ojczyzna”).

[49] *Moja droga Ojczyzno, / Jest mi smutno samej bez ciebie.* (S. Dacienė, *Sibiras – ne tėvynė* / „Sybir – to nie ojczyzna”).

[50] *Tak by się chciało spędzić przynajmniej dzień / Pod słonecznym błękitem ojczyzny* (V. Alekna, *Paskutinę valandą* / „W ostatniej godzinie”).

[51] *Znowu giną potomkowie Witolda, / Ojczyzna Litwa.* (A. Aleksa, *Penkioliktas pavasaris* / „Piętnasta wiosna”).

[52] *Ta utrata Ojczyzny / Mocno ściska serce.* (P. Bliūdžiūtė, *Balandis* / „Kwiecień”).

[53] *Ojczyzno, w Tobie mieszkać pragnę / I w Twojej ziemi zamienić się w proch.* (J. Brokevičienė, *Tėvynei* / „Ojczyźnie”).

[54] *Ostatni zachód słońca gaśnie w OJCZYŹNIE... / Jaki piękny przez okno zabitego wagonu bydlęcego! / Całą duszą chłonę jego płonący żar, – / Wyciągając rękę do ostatniego promienia!... /* (J. Graičiūnas, *Sudie, Lietuva!* / „Żegnaj, Litwo”).

[55] *Ojczyzno, czekaj na mnie. Nie umrę. / Ojczyzno, wróć, wróć do Ciebie. / Unoszę skrzydła w górę – / Tam, tam, gdzie leży moja Litwa.* (L. Matuzevičius, *Narve* / „W klatce”).

[56] *Pojawiają się przed oczyma lasy Ojczyzny.* (P. Zablockas, *Veidu į Tėvynę* / „Twarzą do Ojczyzny”).

Ojczyzna to Litwa (51), ziemia ojczysta, kraj, za którym tęskni się bez końca (49, 52) i przeżywa to, co się tam dzieje (51). *Ojczyzna* jest daleko, tam, poza horyzontem. Z drugiej strony *ojczyzna* ma nowy wymiar. Nie

tylko szuka się jej z daleka, z odległości tysięcy kilometrów, ale „wznosi się” do niej jak do nieba, jak do najczystszej wizji (55). Droga do ojczyzny jest drogą podnoszenia się duszy z brudu i upokorzenia (Tūtlytė 1997: 163-186). W marzeniach, snach powraca się do ziemi litewskiej (48, 56), do jej naturalnego świata pełnego życia i utożsamia się ją z roślinnością łąkową (50) – w ten sposób iluzoryczna egzystencja pozwala poczuć przynajmniej chwilową harmonię i spokój. Ziemia litewska staje się mitologicznym odbiciem matki ziemi, co ma ścisły związek ze znaczeniami odrodzenia i przebudzenia. Połączenie z przyrodą ziemi ojczystej symbolizuje charakterystyczne dla mitycznej wyobraźni przyłgnięcie do własnej matki ziemi, stanie się jej częścią (53). Refleksje nad matką ziemią i jej naturą są jedną z najbardziej charakterystycznych sytuacji poetyckich w lirykach zesłańców, odzwierciedlają dążenia samozachowawcze człowieka tamtego okresu, chęć wyrwania się ze szponów surowej rzeczywistości (Stepukonienė 2018: 279). Do ojczyzny zwraca się jak do żywej, mówi się do niej, wielki szacunek i miłość do niej wyraża się pisaniem wielką literą, podobnie jak w poezji emigrantów.

2.2.4. Partyzanci powojenni nie byli oddzieleni od ojczyzny, działali i tworzyli na Litwie, przez co z bliska widzieli jej cierpienia i ponoszone dla niej ofiary. „Pieśni i wiersze tworzone przez partyzantów i ich pomocników są dokumentami tragicznego okresu historycznego, odzwierciedlającymi doświadczenia bojowników o wolność i jednocześnie przekazującymi ich nauki przyszłym pokoleniom” (Nakienė 2021: 20). Poniżej omówiono wybrane pieśni partyzantów. Najczęściej są one anonimowe lub podpisane zostały pseudonimami:

- [57] *Czy widzisz, jak cierpi zniewolona ojczyzna.*
[58] *Widziałeś ból Ojczyzny, / Kukułko litewskich pól, (Pravirko tėviškė žalia / „Rozpłakała się ziemia ojczysta zielona”).*
[59] *Do krwawej walki Ojczyzna wzywa, / By znowu Litwa była wolna. (Pravirko tėviškė žalia / „Rozpłakała się ziemia ojczysta zielona”).*
[60] *Ojczyźnie miłość przysięgałem, / Przysięgałem być bohaterem. (Pravirko tėviškė žalia / „Rozpłakała się ziemia ojczysta zielona”).*
[61] *Za ojczyznę umierać nieustraszenie. (Pravirko tėviškė žalia / „Rozpłakała się ziemia ojczysta zielona”).*
[62] *Walczmy, bracia, za ojczyznę, / O drogą ziemię litewską. (Pirmyn į kovą už tėvynę / „Naprzód do walki za ojczyznę”).*
[63] *Jesteśmy gotowi umrzeć za ojczyznę (Pirmyn į kovą už tėvynę / „Naprzód do walki za ojczyznę”).*
[64] *Usłyszałeś głos ojczyzny, / Gdy dyszała śmiercią (Ir vėl pražydo vyšnios baltos / „Znowu zakwitły wiśnie białe”).*
[65] *Ojczyzno, ziemio droga, / Przytul, ukryj partyzanta, (pseudonim Samana).*
[66] *Zaszło słońce, gdy zastygłym ustom / Na wysokim wzgórzu rzekł: „Ojczyzno, umieram“. (Kalniškės mūšis / „Bitwa pod Kalniszkami”).*

W pieśniach partyzantów, podobnie jak tekstach zesłańców i emigrantów, Litwa jest traktowana jako ojczysta ziemia, kraj, państwo (59, 62). „Ojczyzna jest malowana obrazami domu, a naturalna miłość do miejsca urodzenia rozszerza się na miłość do ojczyzny Litwy” (Jokimaitienė 1992: 31). Charakterystycznym szczegółem kompozycyjnym pieśni są ostatnie słowa wypowiedane przez umierających partyzantów (66), które podkreślają również uogólnioną koncepcję państwa litewskiego (Nakienė 2021: 22). Dla partyzantów ojczyzna jest żywa: cierpi (57), coś ją boli (58), może mówić, oddychać (59, 64), składa się jej przysięgę jak ukochanej (60). Szczególny nacisk położony jest na walkę o ojczyznę (59, 61), gotowość do poświęceń dla niej (63). Podobnie jak w poezji emigrantów i zesłańców pojawia się opiekuńczy motyw matki ziemi (65).

2.2.5. Pisarze, którzy pozostali po wojnie w sowieckiej Litwie, byli zmuszeni do odzwierciedlania interesów i polityki państwa sowieckiego, głoszenia haseł ludowych i partyjnych, przedstawiania tak zwanej obiektywnej rzeczywistości w stylu realizmu, ideologizowania jasnej i świetlanej przyszłości, deklarowania nieuchronności nadejścia władzy sowieckiej i bezwarunkowego zaufania ideologii partii komunistycznej. Niektórzy pisarze pogodzili się z sowiecką rzeczywistością (np. Vincas Mykolaitis-Putinas opublikował zbiór wierszy wychwalających budowę socjalizmu pt. *Sveikinu žemę* / „Pozdrawiam ziemię”), niepokodzeni zostali zesłani do łagrów (np. Antanas Miškinis). Ojczyzna została rozszerzona na wielką ojczyznę sowiecką i nie była to już Litwa. Dopiero w latach 60. obok poezji tradycyjnej, zgodnej z kanonami socrealizmu, pojawiła się poezja tzw. cichego modernizmu, charakteryzująca się ezopowym językiem, ironicznym stosunkiem do życia socjalistycznego i mitologizacją. Ukazywano obraz ojczyzny, powracano do historii narodu, ojczyzny i Litwy, ale proponowano kochać ojczyznę „po cichu”, mieć ją w sercu, cierpieć, ale nie sprzeciwiać się władzy radzieckiej. Ówczesną sytuację chyba najlepiej oddają słowa Bradūnasa skierowane do Justinasa Marcinkevičiusa: „Dobra, już wystarczy, Justinas, / Potrzeba prawdy, / Której powiedzieć nie możesz. / Adwentem nie przykryjesz kłamstwa i nikczemności, / Poezja jest od nich daleko” (*Prierašai* / „Dopiski”), 1983: 62). Ci, którzy wówczas pisali o Litwie, są obecnie oceniani niejednoznacznie, dlatego pojęcie OJCZYZNY funkcjonujące w tamtym okresie nie jest tutaj przedmiotem badania.

2.2.6. Na początku odrodzenia i niepodległości nie szukano nowych znaczeń *tėvynė* [ojczyzna], ale raczej odwoływano się do przeszłości (Vydūnasa, Maceiny, Maironisa, Brazdžionisa, Aistisa), drukowano poezję i wspomnienia zesłańców, partyzanckie pieśni i dokumenty. Temat miłości do ojczyzny, konieczności jej obrony pojawił się ponownie. Takie dzieła inspirowały do walki o wolność, jednoczyły naród. Jednak w utworach dzisiejszych pisarzy ojczy-

zna jest prawie nieobecna. Jak napisał Marius Ivaškevičius w piśmie „Šiaurės Atėnai”: „Dla ludzi myślących z mojego pokolenia miłość do Ojczyzny, wyrażana głośnymi hasłami i bezpodstawnym idealizowaniem, jest obca” (cyt. z <https://www.rasyk.lt/ivykiai/stilius-plius.html>). Trzeba mieć świadomość, że młodzi ludzie odrzucają pielęgnowany przez stulecie obraz ojczyzny, a być może poszukują własnego jej postrzegania. Dla mieszkańców miast ojczyzna nie jest już domem rodziców, zagrodą, wsią z jej niepowtarzalną przyrodą, dlatego niezrozumiałe jest piękno przyrody ojczystej i tęsknota za ojczyzną, którą sławili emigranci, zesłańcy i poeci, podobnie jak poświęcenie partyzantów i ich miłość do ojczyzny, bo młodzież żyje w czasach pokoju i dlatego zwraca się ku sobie, ku własnym doświadczeniom i relacjom międzyludzkim. Dzisiejsi młodzi ludzie tworzą kulturę miejską, więc dla nich cała Litwa, kraj, państwo jest naturalnie ich ojczyzną. Kiedy mówią i piszą, wybierają raczej te ostatnie leksemy, a nie *tėvynė* [ojczyzna]. I choć mówi się, że młodzieży obca jest idealizacja ojczyzny, echa tęsknoty za nią można odnaleźć w twórczości nowych emigrantów. Badaczka literatury Martyna Kučinskaitė przeanalizowała powieści emigracyjne opublikowane w latach 2010–2017. Najnowsze dzieła Gabiji Grušaitė, Vaivy Rykštaitė i Unė Kaunaitė tylko potwierdzają, że Litwini jednak tęsknią za swoją ojczyzną i śnią o niej (Kučinskaitė 2019: 133). Tak więc, podobnie jak wcześniej, Litwin pamięta o byciu Litwinem i posiadaniu ojczyzny tylko wtedy, gdy ją straci (67):

[67] *Naszą ojczyzną nie jest Anglia, naszą ojczyzną – Litwa...* (M. Areima, *Nostalgija: neišgalvota gyvenimo emigravus istorija* / „Nostalgia: niewymyślona historia życia na emigracji”).

Podsumowanie

Z analizy słowników i tekstów, można wyróżnić dwa profile OJCZYŻNY.

1. **Ojczyzna to miejsce urodzenia, ojcowizna, dom rodziców.** Najwyraźniej widać to w przykładach zawartych w LKŽ, ponieważ odzwierciedlają percepcję mieszkańca wsi z końca XIX i pierwszej połowy XX w., kiedy centrum świata człowieka był dom rodzicielski. Pogląd ten jest częściowo wspierany przez folklor.

2. **Ojczyzna to kraj, państwo.** Dążenie do postrzegania ojczyzny jako czegoś więcej niż miejsca urodzenia lub domu rodziców jest widoczne zarówno w folklorze, jak i w tekstach literackich. Toczony w XIX w. walki o wolność ukształtowały pojęcie ojczyzny jako kraju, ponieważ trzeba było bronić nie tylko swojego domu, ale także pewnego terytorium, jednostki politycznej. Idea ta została podjęta przez inteligencję końca wieku, której

celem była wolna ojczyzna Litwa. W Europie w XIX w. idea ta znana jest jako budowanie państw na podstawie narodowej, a jej istotą jest to, że naród mówiący jednym językiem tworzy państwo na zamieszkiwanym przez siebie terytorium. Naród ma bronić i strzec tego tworu. W ten sposób pojęcie OJCZYZNY naturalnie rozciąga się na terytorium zamieszkałe przez naród. Literatura pierwszej połowy XX w. oraz inteligencja niepodległej Litwy jeszcze bardziej uwniosła ją tę koncepcję ojczyzny, a dzieła emigrantów, zesłańców i partyzantów wywyższają ją i idealizują. Wyraźne są dwie kluczowe kwestie: miłość do ojczyzny, która jest podsycana tęsknotą, i walka o ojczyznę. W dzisiejszej literaturze emigracyjnej obecna jest tylko tęsknota i wyidealizowana ojczyzna, a w twórczości młodych pisarzy mieszkających na Litwie nie ma już ojczyzny – żyją w warunkach pokojowych i w domu, a nowa koncepcja ojczyzny jeszcze się nie wykrystalizowała.

Literatura

- Bradūnas Kazys, 1983, *Prierašai*, Čikaga.
- Jokimaitienė Pranė, 1992, *Lietuva liaudies dainose*, [w:] *Tautosakos darbai*, t. VIII, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, s. 24–32.
- Dementavičius Justinas, 2013, *Ištariame Valstybė. Daukanto politinės minties štrichai*, „Naujasis židinys-aidai“ 4, s. 245–252.
- Kučinskaitė Martyna, 2019, *Tapatybės transformacijos naujausioje lietuvių moterų prozoje*, „Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos“ 28, s. 125–140.
- Maceina Antanas, 2009, *Tautinis auklėjimas*, [w:] *Raštai VII: Pedagogikos filosofija*, Vilnius: Mintis Prieiga per internetą www.maceina.lt.
- Nakienė Austė, 2021, *Tarp liaudies dainų ir literatūrinės kūrybos. Pietų ir Vakarų Lietuvos rezistentų eilės*, „Tiltai“ 1, s. 20–27.
- Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: VU leidykla, s. 88–116.
- Smetona Antanas, 2003, *Žodžių daryba rankraštiniame Kazimiero Kristupo Daukšos lietuvių kalbos gramatikoje*, „Acta Linguistica Lithuanica“ XLIX, s. 63–102.
- Smith Anthony David, 1994, *Nacionalizmas XX amžiuje*, Vilnius: Pradai.
- Stepukonienė Inga, 2018, *Tremtinių poezijos rinkinys Benamiai: idėjinės linkmės*, „Lituanistica“ t. 64, nr 4(114), s. 271–284.
- Tūtlytė Rita, 1997, *Antanas Miškinis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Vaitkevičienė Daiva, 2013, „Man ta žemė viską duoda“: žemdirbio pasaulėjauta *Rakščių patirties pasakojime*, „Liaudies kultūra“ 5 (152), s. 41–70.
- Vydūnas, 2001, *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių*, Vilnius: Vaga.

Źródła

- DLKŹ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, wersja el., dostęp: <https://lkiis.lki.lt/dabartinis>

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, wersja el., dostęp: <http://www.lkz.lt/donelaitis.vdu.lt>
 Archiwum J. Basanavičiausa „Knygadvaris“, dostęp: <http://www.knygadvaris.lt/?id=6\&lang=lt>
 EŽDB – Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazę, dostęp: <https://etimologija.baltnexus.lt/>
 Baza przysłów, dostęp: <https://archyvas.lti.lt/eLPP/lt/paieska?search=tėvynė&AZId=&atraminis=>
 Kartoteka wierzeń, dostęp: https://xn--ratija-ckb.lt/?s=tėvynė&custom_action=custom_search
<https://ekalba.lt/pokario-partizanu-dainu-kartoteka/>
<http://antologija.lt/>
<http://www.xn--altiniai-4wb.info/>
<http://www.tekstai.lt/>

Wykaz skrótów

Alvt = Alytus
 A.Vencl. = Antanas Venclova
 B = Lexicon Germano-Lithvanicvm et Litvanico-Germanicvm, darinnen... von Iacobo Brodowskij, Praeentore Trempensi.
 BB = Biblia tatai esti Wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai pergulditas per Jana Bretkuna Lietuwos Plebona Karaliaucziue.
 DS(Rs) = Pasakos, sakmės, oracijos. Surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Vilnius 1973.
 DūnŽ = V. Vitkauskas. Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas. Vilnius 1976.
 End = Endriejavas, Klaipėdos r.
 Gdr = Giedraičiai, Molėtų r.
 J.Marcin. = Justinas Marcinkevičius
 Krm = Karmėlava, Kauno r.
 Kvr = Kavarskas, Anykščių r.
 LLDIII = Lietuvių liaudies dainynas.
 LTR = Lietuvių tautosakos rankraštnas.
 Mž = Mažvydas
 Ns = Nusidawimai apie Ewangelijos Prasiplatinimą tarp Žydu ir Pagonu. (Pirmasis lietuvių laikraštis, ėjęs su pertraukomis 1832–1915 m. Prūsiose.
 Rdn = Raudėnai, Šiaulių r.
 rš = raštų žodis ar sakiny.
 Sdr = Sudargas, Šakių r.
 Skv = Šventasis raštas Senojo ir naujojo įstatymo arba testamento su Vulgatos tekstu. Vertė ir komentorių pridėjo kun. Juozapas Skvireckas...
 SP = Šyrwids Punktay sakimu (Punkty kazań).
 Škt = Šaukotas, Radviliškio r.
 Trgn = Tauragnai, Utenos r.
 V. Krėv. = Vincas Krėvė
 Vln = Bartholomäus Willent's litauische Uebersetzung des Luther'schen Enchiridions und der Episteln und Evangelien ... herausgegeben von Fritz Bechtel. Göttingen ... 1882. Vln = Enchiridion. VlnE = Epistolos ir Ewangelijos.
 Vrn = Varėna

Streszczenie: Pojęcie OJCZYŹNY w języku litewskim nie ma starych korzeni. Według Antanasa Maceiny w dzisiejszym rozumieniu jest ono wytworem czasów nowożytnych. Postrzeganie ojczyzny jako bytu politycznego, jako kraju, ukształtowało się w XIX wieku. Na podstawie analizy słowników i tekstów można wyróżnić dwa profile ojczyzny: (1) Ojczyzna to miejsce urodzenia, ojcowizna, dom rodziców. Najwyraźniej widać to w przykładach zawartych w LKŽ, ponieważ odzwierciedlają percepcję mieszkańca wsi z końca XIX i pierwszej połowy XX w., kiedy centrum świata człowieka był dom rodzicielski. Pogląd ten jest częściowo wspierany przez folklor. (2) Ojczyzna to kraj, państwo. Dążenie do postrzegania ojczyzny jako czegoś więcej niż miejsca urodzenia lub domu rodziców jest widoczne zarówno w folklorze, jak i w tekstach literackich. Literatura pierwszej połowy XX w. oraz inteligencja niepodległej Litwy jeszcze bardziej uwznioślały tę koncepcję ojczyzny, a dzieła emigrantów, zesłańców i partyzantów wywyższają ją i idealizują. Wyraźne są dwie kluczowe kwestie: miłość do ojczyzny, która jest podsycana tęsknotą, i walka o ojczyznę. W dzisiejszej literaturze emigracyjnej obecna jest tylko tęsknota i wyidealizowana ojczyzna, a w twórczości młodych pisarzy mieszkających na Litwie nie ma już ojczyzny – żyją w warunkach pokojowych i we własnym domu, a nowa koncepcja ojczyzny jeszcze się nie wykrystalizowała.

Słowa kluczowe: ojczyzna; słownik; folklor; teksty literackie; kraj